

Lyova O. Human being as the highest social value (through the prism of the Christian worldview and reality)

The article draws attention to the relevance of the research topics considering the recent sad revolutionary events in Ukraine, during which senior officials of the state practically leveled human rights and the value of human life. The determining role in this belongs to the worldview, which forms as a result of practical development of the spiritual culture of the society, of lords in it political, moral, aesthetic, legal, religious and other views. Emphasize the key role of the Christian worldview as a way out of the company of a moral crisis.

Key words: life, moral, human rights, worldview, Christianity, values.

УДК 340.1

*Лариса Олександрівна Макаренко,
старший науковий співробітник
відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*

СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Перехід до нового рівня світоглядної культури третього тисячоліття є досить складним процесом. Починається він із групи людей, які є носіями нової світоглядної культури, що викликає у їхніх душах відповідний резонанс. В умовах поширення у суспільстві інших цінностей цей резонанс можливий саме в людей, у яких ці цінності мають високий духовний вимір, і при виникненні соціальної необхідності такі люди активізуються, відчуваючи моральну відповідальність за своє суспільство, державу.

Кожна людина потенційно є охоронцем і творцем культури. Остання живе або помирає завдяки людині, і людина відповідальна за неї. Будь-який людський крок, вчинок, проголошене слово, з одного боку, створює, а з другого — наслідує соціокультурні взірці, що є актом існування культури. Все, що робиться, робиться так чи інакше у контексті існуючих взірців, а все, що зроблене, висловлене, записане, стало минулим, у свою чергу, входить в універсум культури, набуває функцій взірця і визначає певною мірою подальше життя людей [1, с. 232–233].

Кожна епоха, кожне соціальне утворення, що займають своє місце на різних етапах розвитку суспільної культури, створюють власні моделі суспільних відносин, свої суспільні ідеали, яким надається важливе загальнолюдське значення [2, с. 141].

Світогляд є формою суспільної самосвідомості людини, через яку вона сприймає, осмислює та оцінює навколишню дійсність як світ свого буття і діяльності, визначає і сприймає своє місце й призначення у ньому. У світогляд входять узагальнені уявлення про світ і саму людину, про спрямованість перебігу подій у світі, про сенс людського життя, історичну долю людства тощо, а також система переконань, принципів та ідеалів. Світогляд формується внаслідок практичного освоєння духовної культури суспільства (науки, літератури, мистецтва), пануючих у ньому політичних, моральних, естетичних, правових, релігійних (або атеїстичних), філософських та інших поглядів, а також духовних почуттів — громадянських, моральних, естетичних тощо, на які спираються віра й переконаність у реальності відповідних громадянських, моральних, естетичних і пізнавальних ідеалів, надія на їх здійснення [3, с. 299].

Культура фактично утворює соціальний контекст суспільства як соціальної системи. Цей контекст виступає загальною характеристикою цінності та значущості суспільства і людської особистості як явищ природної та соціальної реальності, що виявляють себе як певні культурно-історичні утворення як на рівні конкретної людини, так і на рівні суспільства. Вони обумовлюються загальним розвитком цілого, тобто всієї соціальної системи, складовими якої вони є, та в той же час взаємно підтримують і визначають один одного. У сукупності це становить людську історію — у певному розумінні, досвід освоєння людського буття, зв'язок минулого, сучасного та майбутнього [4, с. 14].

Сьогодення пов'язує в єдиний соціально-духовний вузол культуру (цінності життя), історію (долю народу) та націю (історичну особистість народу). Культура трансформує історичний досвід у цінності життя, творчості, духу, соціальних значень, ідеалів, ієрархії людських якостей, формування світу людини за вимірами блага, правди, краси.

Ціннісним змістом пронизане усе людське життя. Цінності — це серцевина світогляду людини, певний ідеал особистості, міра значущості речей, явищ, подій [5, с. 6–7]. Поняття «цінність» завжди трактувалося наукою як усталене уявлення про те, що є святим для людини, тієї чи іншої соціальної групи, суспільства в цілому. Цінності дозволяють «пов'язати різні часові модули (минуле, теперішнє, майбутнє); визначити системи пріоритетів, способи соціального визнання, критерії оцінок; будувати багаторівневі системи орієнтації у світі...» [6, с. 12–13].

Німецький філософ І. Гердер зазначав: «Немає нічого менш визначеного, ніж слово — “культура”, і немає нічого більш оманливого, ніж застосовувати її до цілих століть і народів. Як мало культурних людей у культурному народі! І в яких рисах потрібно відшукувати культурність?» [7, с. 6–7].

На сьогодні існує велика кількість наукових дефініцій поняття «культура». Однак все це різноманіття може бути зведене до чотирьох основних визначень, зокрема, культура це: творчі здібності людини; творча діяльність людини, спеціальні зусилля людей, у результаті яких їхні здібності і таланти перетворюються в об'єктивні матеріальні і духовні цінності; сукупність створених людиною цінностей; процес духовного збагачення людини, динаміка перетворення існуючих цінностей у їх духовне надбання, творчі сили і здібності [8, с. 61].

Історичні передумови етногенезу українців визначаються у чітких культурно-географічних межах однієї й тієї ж території. Особливість етногенного процесу в Україні полягала в тому, що він живився не просто засвоєнням певних елементів світової культури та історичного досвіду (як це було в усіх етносах), а характеризувався прямою (так би мовити, з рук у руки) естафетою передавання культурних цінностей та традицій у тому єдиному геокультурному руслі, яке дає змогу безпосередньо ввести в етнотворення українців тисячолітній досвід інших народів [9, с. 283–284].

Мислителі минулого і вчені сучасного стверджують, що духовна культура народу, яка формується на відчутті одухотворення світу, який дарує людині чари своєї краси й досконалості, відчуття цієї досконалості, повага і любов до неї, а також до людини як до вершини земного творення, формують моральну зрілість людини. І ця зрілість знаходить вияв в ідеях, вченнях, віруваннях, що, в свою чергу, формують духовність і вдачу народу, ви-творюють його світогляд і сповнюють духовне життя, еднаючи в етнічну спільноту в різні історичні епохи [10, с. 192].

У духовному і політичному житті кожного народу є події й роки, які назавжди входять у його історію, свідомість, визначають характер буття, місце і роль у світових цивілізаційних процесах. Сьогодні ми маємо і в нашій історії такі події, що перед усім світом засвідчили прагнення українського народу до вільного, щасливого, заможного життя.

Духовність — це втілення у світоглядних орієнтаціях людини сподівань, прагнень, ідеалів, духу народу, нації, що визначає спрямованість особистісних потреб, бажань і зумовлює настанову на відповідний життєвий вибір. Це осмислення людиною гуманістичного сенсу людської життєдіяльності.

Духовність людини є складовою її досвіду, який започатковується з моменту її народження і поповнюється до кінця життя. Цінності з їх духовною спрямованістю сприймаються двома способами. З одного боку, шляхом пізнання й усвідомлення їх людиною завдяки різним формам опредмечення — у вигляді кодексів (вербальних «правил», настанов та понять), різних форм культури та поведінки інших людей. А з другого — шляхом духовного сприйняття їх на основі віри, яка слугує містком між людиною та ідеалом [11, с. 11–12].

Лише людина, з належною культурою, в тому числі соціальною, як стверджує О. Костенко [12, с. 33], може бути справедливою, гуманною, чесною, благородною, конкурентоспроможною і володіти усіма іншими достоїнствами справжньої, тобто «природної» Людини.

Саме через культуру людина «приходить до себе», розпізнає (самопізнає) себе як істоту, відмінну від всього іншого природного світу, як таку, яка перетворює цей світ, робить його частиною «свого світу» як світу культури. Саме через культуру вона досягає (й пронизується розумінням унікальності) стану свободи, в якому її природа набуває дійсно «людської» визначеності. Саме через культуру людина усвідомлює межі і безмежжя свого ставлення до світу, марність і велич своїх творчих здібностей щодо його перетворення і, зрештою, своє власне духовно-тілесне єство, спрямоване у вічність [13, с. 57].

Саме культура стала сферою самореалізації, саморозвитку, самосвідомості людини [14, с. 14]. Культура характеризує людину як істоту духовну, що здійснюється над обмеженістю матеріально-приземленого буття. Людина як уособлення духовної унікальності усвідомлює свою причетність до універсальних засад буття. Людина культурна або духовна — це людський індивід, якому притаманні такі високі почуття, як відповідальність за гармонійність буття, моральна та метафізична інтуїція, здатність до сприйняття корисного для свого суспільства (зокрема, права) тощо. Такі люди прагнуть Краси, Істини, Справедливості, Гармонії, Порядку та Злагоди.

Отже, однією з найголовніших, провідних потреб людини як соціальної істоти є потреба в самовиявленні, самореалізації та самоствердженні, яка може задовольнятися лише в контексті суспільних зв'язків, стосунків, у тому числі й у процесі правової діяльності. Відомо, що суспільні стосунки — необхідна умова виникнення в людини складової системи потреб, мотивів, цілей життєдіяльності, її домагань, очікувань, прагнень і багатьох інших системних утверджень, що загалом забезпечують людині можливість стати особистістю.

Безумовно, культура функціонує у формах, які припускають особистісне розкриття. Тому культурно-історичний процес репрезентує неповторні риси як індивідуального буття людини, так і історичної особистості людських спільностей (соціальних груп, етносів, націй). Загальнолюдська культура існує лише як загальнозначущий аспект національних (чи етнічних) культур, а вони конституюються як ціннісно-нормативне виявлення долі народу, його власної життєвої траєкторії в універсумі історії.

Проблема розуміння права в цілому як соціально-культурного феномену завжди займала важливе місце в духовному арсеналі людини. Право — багатоаспектне поняття, а наука про право розробляє і консолідує глибокі і досить різноманітні відомості, що накопичені за довгі роки; практика суспільного побуту стала складною і багатоманітною, тому ускладнюється як право, так і уявлення про нього. Крім того, різні культури вкладають у це поняття різний зміст, а деякі моменти в розумінні права навіть родинними правовими культурами мають істотне значення [15, с. 3].

Багато бід України — від втрати культурної ідентичності, від руйнування механізмів її відтворення. Ось чому вивчення права потребує нового виміру — через якість феномену національно-правової культури, де б право розглядалося в контексті культурно-правової ментальності суспільства, шляхом входження до його змісту, а не через формальну номінацію «правом» всіх історичних продуктів національного правопорядку. Завдання такої методоло-

гії — знайти такі зміни в праві, які б не розривали цілісності цього юридичного феномену з духовним станом України, з її унікальним культурним світом [16, с. 49].

Розглядаючи право та аналізуючи його як вияв культури, ми акцентуємо увагу на багатогранності та складності явища. На процес його утворення впливають різні причини, на нього перехресно діють численні елементи та умови суспільного життя, і важко знайти той аспект життєдіяльності суспільства, на який би право не мало визначального або суттєвого впливу.

Цінність сучасного права відображається не лише у його можливості забезпечити високий рівень впорядкування суспільних відносин, а й у реальному задоволенні різноманітних законних, соціально-справедливих інтересів суспільства загалом та окремих індивідів зокрема. Право повинно стати по-справжньому мірилом свободи та соціальної справедливості.

Основним призначенням сучасного права є забезпечення суспільної злагоди, гарантування стабільності суспільних відносин; забезпечення автономності особи, визначення міри свободи поведінки особи, гарантування соціальної захищеності індивідуальних суб'єктів; утвердження духовних цінностей та загальнолюдських ідей; знаходження соціального компромісу і врегулювання конфліктів на основі цивілізованих принципів.

Сьогодні, коли відбувається широкомасштабна трансформація соціального буття, змінюються соціальні цінності, норми діяльності і поведінки людей, особливого значення набуває ефективне нормативно-правове упорядкування процесів суспільного розвитку. Необхідність вирішення цього завдання зумовлює підвищення ролі та значення правової культури, цілеспрямований вплив її цінностей на процес трансформації суспільних відносин.

Правова культура як суспільний феномен є неодмінною умовою динамізації трансформаційних процесів у напрямі формування в Україні правової держави і громадянського суспільства. Цілісність правової культури є важливою складовою здійснення суспільно-правової реформи в країні, утвердження верховенства права в усіх сферах соціального буття, свободи, різноманітних способів і форм реалізації правового статусу особи, її прав. Правова культура є основою відтворення правового досвіду, розвитку інтелектуального, духовного потенціалу народу, утвердження цілісної системи світоглядно-ціннісних орієнтацій [17, с. 18].

Правова культура є необхідною умовою розвитку інтелектуального, духовного потенціалу народу, утвердження цілісної системи світоглядно-ціннісних орієнтацій, передусім сучасного юридичного світогляду, правових ідеалів, сучасного праворозуміння. Право і культура є взаємопов'язаними, взаємодіючими категоріями, оскільки право є елементом культури суспільства, його соціальною цінністю [18, с. 45].

Формування особистості в суверенній Українській державі — це не просто абстрактне поняття, а складний і довготривалий процес становлення, вдосконалення та реалізації особистості в суспільстві, з урахуванням особливостей природи й менталітету української нації, що впливає на відродження суспільства в цілому.

Події, що відбуваються нині в Україні, потребують вихід на нові рівні розвитку в усіх сферах життєдіяльності підростаючого покоління з метою формування духовності, активного ставлення до навколишньої дійсності, умінь користуватися визначальними надбаннями демократичного суспільства. Особливе значення надається вибору особистістю системи цінностей, характерних для українського народу, формуванню власних мотивів, інтересів та ідеалів, які забезпечували б участь підростаючого покоління у відродженні української державності, зміцненні її суспільно-економічних відносин.

Список використаних джерел

1. *Черткова Е. Л.* Специфика утопического сознания и проблема идеала / Е. Л. Черткова // Идеал, утопия и критическая рефлексия. — М., 1996.
2. *Прокофьев А. В.* Фундаментальное этическое равенство и проблемы социальной этики / А. В. Прокофьев // Общественные науки и современность. — 2002. — № 2.

3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. — К. : Либідь, 1997. — 374 с.
4. Селіванов В. Правова природа регулювання суспільних відносин / В. Селіванов, Н. Діденко // Право України. — 2000. — № 10. — С. 10–20.
5. Шайгородський Ю. Суспільна мораль як система цінностей / Ю. Шайгородський // Правові засади захисту особистісних цінностей та суспільної моралі : зб. нормативних актів України / уклад. : Ю. Ж. Шайгородський, К. П. Меркотан. — К. : Укр. центр політ. менеджменту, 2007. — С. 5–20.
6. Абушенко В. Л. Ценностные ориентации личности: проблемы формирования (социологический аспект) / В. Л. Абушенко. — Мн. : Наука, 1994. — 230 с.
7. Гердер И. Идеи к философии истории человечества / И. Гердер. — М. : Наука, 1977. — 703 с.
8. Бачинін В. А. Філософія права : підручник / В. А. Бачинін, М. І. Панов. — К. : Ін Юре, 2002. — 472 с.
9. Проблеми теорії ментальності / відп. ред. М. В. Попович. — К. : Наукова думка, 2006. — 407 с.
10. Іванченко Р. П. Роль Християнської релігії і церкви у державотворчих процесах в Україні / Р. П. Іванченко // На межі тисячоліть: християнство як феномен культури. — К. : МІЛП, 2000.
11. Луцький І. Християнська етика як методологічний фундамент права в період відродження української державності // Юридична Україна. — 2009. — № 10.
12. Костенко О. М. Культура і закон — у протидії злу : монографія / О. М. Костенко. — К. : Атіка, 2008. — 352 с.
13. Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість: методолого-світоглядний аналіз / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. — К. : Знання України, 2002. — 580 с.
14. Оніщенко Н. М. Сприйняття права в умовах демократичного розвитку: проблеми, реалії, перспективи : монографія / Н. М. Оніщенко ; відп. ред. Ю. С. Шемшученко. — К. : Юридична думка, 2008. — 320 с.
15. Сигалов К. Е. Среда права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 / К. Е. Сигалов. — М., 2010. — 54 с.
16. Крумаленко М. В. Правова культура як симбіоз права і культури / М. В. Крумаленко // Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави : зб. наук. пр. — Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2010. — С. 48–49.
17. Скуратівський А. Взаємозв'язок правової культури і соціального буття в процесі суспільної трансформації / А. Скуратівський // Право України. — 2002. — № 1.
18. Шемшученко Ю. С. Теоретичні засади взаємодії права і культури / Ю. С. Шемшученко // Право та культура: теорія і практика : Міжнарод. наук.-практ. конференція. — Х. : Леся, 1997.

Макаренко Л. О. Світоглядні засади правової культури

У статті розглядається перехід до нового рівня світоглядної культури третього тисячоліття, який починається з групи людей, які є носіями нової світоглядної культури, що викликає в їхніх душах відповідний резонанс. В умовах поширення у суспільстві інших цінностей цей резонанс можливий саме в людей, в яких ці цінності мають високий духовний вимір, і при виникненні соціальної необхідності такі люди активізуються, відчуючи моральну відповідальність за своє суспільство, державу.

Зазначається, що правова культура є основою відтворення правового досвіду, розвитку інтелектуального, духовного потенціалу народу, утвердження цілісної системи світоглядно-ціннісних орієнтацій.

Ключові слова: культура, право, правова культура, цінність права, світогляд.

Макаренко Л. А. Мировоззренческие основы правовой культуры

В статье рассматривается переход к новому уровню мировоззренческой культуры третьего тысячелетия, который начинается с группы людей, которые являются носителями новой мировоззренческой культуры, которая вызывает в их душах соответствующий резонанс. В условиях распространения в обществе других ценностей этот резонанс возможен именно у людей, в которых эти ценности имеют высокое духовное измерение, и при возникновении социальной необходимости такие люди активизируются, чувствуя моральную ответственность за свое общество, государство.

Отмечается, что правовая культура является основой воссоздания правового опыта, развития интеллектуального, духовного потенциала народа, утверждения целостной системы, мировоззренческо-ценностных ориентаций.

Ключевые слова: культура, право, правова культура, ценность права, мировоззрение.

Makarenko L. World view principles of legal culture

In the article a transition is examined to the new level of world view culture of the third millennium, which is begun with the group of people, which are the transmitters of new world view culture which causes the proper resonance in their souls. In the conditions of distribution in society of other values this resonance is possible exactly for people in which these values have the high spiritual measuring, and in case of occurring of social necessity such people activate, feeling moral responsibility for the society, state.

Marked, that a legal culture is basis of recreation of legal experience, development of intellectual, spiritual potential of people, claim of the integral system, view-valued orientations.

Key words: culture, right, legal culture, value of right, world view.

УДК 340.1

*Олена Миколаївна Макєєва,
старший викладач кафедри
теорії та історії держави і права
Юридичного інституту
Національного авіаційного університету*

РОЛЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ПРАВОВОГО СВІТОГЛЯДУ ТА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА

У сучасному українському суспільстві в епоху політичних, економічних та правових трансформацій наявні тенденції, що пов'язані з різким падінням поваги до права, його цінності та навіть зневагою до багатьох правових положень та настанов. Як відомо, право впливає на правову свідомість та поведінку людей, і, відповідно, повинно сприяти прогресивним змінам у суспільстві. На нашу думку, всі суперечливі та трагічні події, що відбуваються сьогодні у суспільстві, є результатом нерозвиненого правового світогляду, правової свідомості та правової культури представників як державних і громадських інституцій, так і громадян. Як наголошує Н. Оніщенко, йдеться про несприйняття держави, багатьох її інститутів, недовіру до її реформаторських позицій та стартів, що посилює песимістичні настрої і світоглядні деформації в суспільстві. Крім того, права необхідно дотримуватися не тільки завдяки повазі до нього, сприйняття демократичних засад права взагалі, а й завдяки нагальній потребі відродження поваги до правового порядку в суспільстві [1, с. 93].

Сьогодні вкрай необхідна якісна правова освіта та пропаганда правових знань з метою формування правового світогляду та правової культури суспільства. Одним із суб'єктів правової освіти суспільства є засоби масової інформації (ЗМІ), від яких залежить, як суспільство сприймає право та інформацію про нього. Такий стан справ зумовлює і актуалізує проблему наукового вивчення та аналізу ролі ЗМІ у формуванні правового світогляду та правової культури суспільства.

Вивчення ролі ЗМІ у суспільних процесах розпочалося ще на початку XX ст., а спроби створення теоретичних концепцій з'являються в середині XX ст. у працях П. Лазарсфельда і Г. Ласвелла. У 60–70-ті роки XX ст. відбувається пошук нових загальнотеоретичних підходів до розуміння ролі мас-медіа в суспільстві, чим було зумовлене підвищення інтересу до праць теоретиків постструктуралізму і постмодернізму (Т. Адорно, Р. Барт, М. Горкгаймер, Ж. Дерріда, Ж. Дельоз та ін.). Серед сучасних праць, в яких досліджуються проблеми